

คตินิยมเชิงสัญลักษณ์บนผืนผ้าของชาวภูไท อำเภอสหสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

THE SYMBOLIC IDEOLOGY ON FABRIC OF PHU THAI BAAN SING SA-AT, SAHATSAKHAN DISTRICT, KALASIN PROVINCE

กฤษฎา ดูพันดุง¹, จินทพัฒน์ วสินชุติวัด²

Krissada Dupandung¹, Jinthaphat Wasinchutiwat²

Email: krissada.work@gmail.com

^{1,2} อาจารย์ประจำหลักสูตรออกแบบบรรจุภัณฑ์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และศิลปกรรมสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน

^{1,2} *Lecturer, Packaging Design Program, Faculty of Architecture and Creative Arts
Rajamangala University of Technology Isan*

บทคัดย่อ

การศึกษาในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคตินิยมเชิงสัญลักษณ์บนผืนผ้าของชาวภูไท อำเภอห้วยซันธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยการศึกษาเน้น ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ชุมชน และทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ในลักษณะการสนทนากลุ่ม จากสมาชิกกลุ่มทอผ้าศูนย์ดำรงธรรมประจำหมู่บ้านสิงห์สะอาด ตำบลห้วยซันธุ์ อำเภอห้วยซันธุ์ จังหวัดกาฬสินธุ์พบว่า สัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดลงบนผืนผ้าประกอบด้วยสัญลักษณ์ที่เป็นรูปทรงธรรมชาติและเรขาคณิต ซึ่งลวดลายต่าง ๆ ประกอบขึ้นเป็นสัญลักษณ์แทนความหมายในด้านความเป็นมงคลชีวิต จำแนกสัญลักษณ์บนผืนผ้าได้ 4 ประเภท ได้แก่ 1) ลวดลายพรรณพฤกษา ซึ่งมีแรงบันดาลใจมาจากพืชต่าง ๆ มีความหมายในเชิงความรัก ความสดชื่น ความเจริญรุ่งเรือง การสักการบูชา 2) สัญลักษณ์ลวดลายเกี่ยวกับของใช้ ซึ่งมีแรงบันดาลใจมาจากของใช้รอบตัว มีความหมายในเชิงความเจริญรุ่งเรือง 3) สัญลักษณ์ลวดลายเกี่ยวกับดวงดาว ซึ่งมีแรงบันดาลใจจากดวงดาวบนท้องฟ้า มีความหมายในเชิงความเจริญ ความมีอำนาจ ความก้าวหน้า และความเฉลียวฉลาด 4) สัญลักษณ์เกี่ยวกับสัตว์ ซึ่งได้แรงบันดาลใจมาจากสัตว์ต่าง ๆ รอบตัวที่มีการพบเห็น มีความหมายในเชิงการนับถือ นำเคารพบูชา มีความศักดิ์สิทธิ์

การพัฒนาลวดลายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้น มีลักษณะเป็นการสืบทอดสัญลักษณ์ตามคตินิยมแบบดั้งเดิม และการปรับปรุงและพัฒนาในรูปแบบสัญลักษณ์ใหม่ เช่น การพัฒนาลวดลายไดโนเสาร์ ซึ่งเป็นลักษณะของสัตว์ที่มีการขุดค้นพบใหม่ ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ชาวภูไทดั้งเดิมไม่เคยรู้จักมาก่อน และลายผ้าต่าง ๆ ที่ทำขึ้น เป็นสัญลักษณ์ที่มีการเชื่อมโยงกับคติและความนิยมของชุมชน และเกิดความงามในเชิงศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้านนั่นเอง

คำสำคัญ: คตินิยม, สัญลักษณ์, ผ้าทอ, ชาวภูไท, จังหวัดกาฬสินธุ์

Abstract

This study aimed to study the symbolic ideology on the fabric of Phu Thai ethnic group in Baan Sing Sa-at, Sahatsakhan District, Kalasin Province. The data was collected by conducting fieldwork in local community and employing a

focus group discussion on the Weaving Community of Baan Sing Sa-at Damrongtham District Justice Provision Center in Sahatsakhan District, Kalasin Province. The results showed that the symbols found on Phu Thai fabric were in natural and geometric shapes representing auspiciousness. The symbols could be classified into 4 main patterns, including 1) the floral patterns inspired by plants symbolizing love, freshness, prosperity, and worship, 2) the appliance patterns inspired by common appliances symbolizing prosperity, 3) the star patterns inspired by stars on the sky symbolizing prosperity, power, progress, and intelligence, and 4) the animal patterns inspired by local animals symbolizing reverence, veneration, holiness. The patterns were not only created by preserving traditional ideology but also by developing contemporary patterns. (e.g., dinosaur patterns derived from recently unearthed animal characteristics unknown to the Phu Thai ethnic group). In addition, the aesthetics of the developed patterns were influenced by the ideology and popularity of the community.

Keywords: Ideology, Symbol, Fabric, Phu Thai, Kalasin Province

ความเป็นมาและความสำคัญ

เครื่องแต่งกายจัดเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงอารยธรรมของชนชาตินั้น ๆ และยังบอกได้ถึงลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศได้เป็นอย่างดี วัฒนธรรมที่เปลี่ยนไปย่อมส่งผลให้เกิดวัฒนธรรมการแต่งกายที่เปลี่ยนไปด้วย และเมื่อมีความนิยมในการแต่งกายในลักษณะเดียวกันของสังคม มักจะเกิดการเปรียบเทียบ ความเชื่อ และคตินิยมตามมาสอดคล้องกับ ณัฐชนา นวลยัง ที่กล่าวว่า เครื่องแต่งกายเป็นสิ่งที่มนุษย์ใช้ปกคลุมและปกปิดร่างกายเพื่อให้ดำรงชีวิตได้ในธรรมชาติอย่างปลอดภัย ภายใต้สภาวะอากาศ และมีส่วนช่วยในการป้องกันโรคภัยต่าง ๆ ความจำเป็นพื้นฐานนี้เป็นกลไกที่ทำให้เกิดการคิดประดิษฐ์เครื่องแต่งกายซึ่งจะมีรูปแบบแตกต่างกันตามสถานที่และความแตกต่างของวัฒนธรรม เช่น ประเทศที่มีสภาพอากาศที่หนาวเย็น เครื่องแต่งกายของผู้คนในเขตนั้นอาจมีความหนา หรือผลิตจากหนังสัตว์หรือขนสัตว์เพราะมีคุณสมบัติในการป้องกันความหนาวเย็นได้ดี และสถานที่ที่มี

ภูมิอากาศที่ค่อนข้างร้อนอบอ้าว เสื้อผ้าของคนในบริเวณนั้นมักจะทำจากเส้นใยชนิดต่างๆ ที่มีความเบาบาง เช่นเส้นใยฝ้าย เป็นต้น เพราะมีคุณสมบัติในการระบายอากาศได้เป็นอย่างดี จะเป็นได้ชัดเจนว่าการแต่งกายต่างๆ มักขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของสภาพอากาศและสถานที่ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในเขตนั้น ๆ เพราะมนุษย์มีสัญชาตญาณในการเอาตัวรอดจากสภาวะธรรมชาติที่เป็นอยู่ และการปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติได้อย่างเหมาะสมนั่นเอง (ณัฐชนา นวลยัง, 2557)

นอกจากนี้ การสวมใส่เครื่องแต่งกายที่แตกต่างกันของคนแต่ละพื้นที่ ย่อมสามารถบ่งบอกถึงความเป็นเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ของชนชาตินั้น ๆ รวมถึงความเชื่อและการนับถือศาสนา จนกระทั่งเป็นแบบแผนค่านิยมที่มีผลต่อการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคม ค่านิยมนี้หากพิจารณาให้ดีนั้นย่อมมีคติ และความเชื่อเกี่ยวกับความชั่วร้าย และความดีงาม ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการผลักดันให้มนุษย์สร้างกรอบของแบบแผนความคิดเกี่ยวกับความเป็นมงคลชีวิตเกี่ยวกับเครื่องแต่งกายไม่มากนักน้อยในทุกชนชาติ โดยเฉพาะชนชาติในแถบเอเชียอาคเนย์ ที่มีความเชื่อเกี่ยวกับความดี ความชั่ว และความเป็นมงคลชีวิตต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง สอดคล้องกับวัชรภรณ์ จันทนุกูล (2561) ที่กล่าวว่า อาเซียนเป็นกลุ่มประเทศที่มีความหลากหลายทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมทั้งหลาย เป็นสิ่งดีงามที่บรรพบุรุษได้สั่งสมและสืบทอดต่อกันมาจนเป็นเอกลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นชาติ อย่างไรก็ตาม ประเทศอาเซียนกลุ่มภาคพื้นดินไทย ลาว และกัมพูชาเป็นประเทศที่ มีดินแดนติดต่อกัน จะมีวัฒนธรรมบางส่วนที่คล้ายคลึงกันหรือมีมิติความเชื่อและประเพณีที่เหมือนหรือ คล้ายกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านศาสนา เช่น พระพุทธศาสนา เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดประเพณีที่คล้ายคลึงกัน

สำหรับประเทศไทยนั้น มีชาติพันธุ์ที่หลากหลาย โดยแต่ละกลุ่มก็จะมีวัฒนธรรมการแต่งกายที่มีความแตกต่างกัน ตามสภาพแวดล้อมและแหล่งวัตถุดิบที่สามารถนำมาทำเครื่องแต่งกายได้นั่นเอง และเริ่มมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการแต่งกายไปตามความนิยมของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง โดยหนึ่งในนั้นได้แก่ชาติพันธุ์ ชาวภูไท ที่อยู่ในบริเวณภาคอีสาน ซึ่งมีความเป็นอยู่ที่เป็นเอกลักษณ์อีกชนเผ่าหนึ่ง กระจายตัวออกไปเป็นกลุ่มอยู่ในพื้นที่หลายจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีวัฒนธรรมการแต่งกายที่เป็นแบบแผนและมีเอกลักษณ์ อันเกิดจากวัฒนธรรมการย้อมเส้นใยฝ้าย และการทอผ้าที่ถ่ายทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ นอกจากนี้ยังมีความรู้เกี่ยวกับการทาลวดลายผ้าด้วยเทคนิคการขีดลว

ดลายนเกิดเป็นรูปร่างสัญลักษณ์และถูกเชื่อมโยงสู่คติความเชื่อ ค่านิยม และความเป็นมงคลชีวิตอย่างมีพัฒนาการที่ต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวภูไท ที่อำเภอสหพันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่ผนวกรวมความเชื่อ ค่านิยม และการค้นพบสิ่งใหม่ ๆ ในสังคมอย่างน่าสนใจนั่นเอง

คติสัญลักษณ์ คือ แบบอย่างการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ทางความเชื่อของมนุษย์ เมื่อมนุษย์มาอาศัยอยู่รวมกันย่อมมีการกระทำระหว่างกัน ที่เป็นไปตามความเชื่อของตนเอง ในการศึกษาสัญลักษณ์จึงถูกจัดให้เป็นวิธีการศึกษาคติรูปแบบหนึ่ง โดยใช้วิธีการตีความหมาย ลักษณะของสัญลักษณ์ที่ปรากฏขึ้น เพื่อมาใช้เป็นตัวช่วยในการอธิบายความสัมพันธ์ของสัญลักษณ์นั้นกับสังคม (ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์, 2525) สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องการออกแบบของที่ระลึกจากรูปแบบและคติสัญลักษณ์ชนเผ่า ขววงเซกอง สปป. ลาว (วิลาสินี ขำพรหมราช, 2564) มีข้อค้นพบว่าในลักษณะของลวดลาย หรือรูปทรงของงานศิลปกรรมรูปแบบต่าง ๆ มักมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม ที่ชนเผ่าได้ยึดถือและปฏิบัติสืบทอดกันมา ซึ่งเป็นสัญญาณในรูปแบบหนึ่ง มีระดับการใช้สัญญาณ และระดับการให้ความหมายที่ซับซ้อน ชี้ให้เห็นว่าคติสัญลักษณ์นี้มีความเป็นวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่ม และในงานวิจัยเรื่องการวิเคราะห์สัญญาณของหมู่บ้านม้งดอยปู่เพื่อการออกแบบเว็บไซต์ส่งเสริมการท่องเที่ยว (เลิศฤทธิ์ ใหม่ประเทศ, 2552) พบว่า สัญญาณที่ปรากฏของหมู่บ้านม้งดอยปู่ เป็นสัญญาณที่ปรากฏอยู่อย่างมากมาย จึงควรดึงลักษณะเด่นออกมาเพื่อเติมเต็มการเข้าใจสัญญาณที่เป็นอัตลักษณ์ของหมู่บ้านม้งดอยปู่ เพื่อศักยภาพการแข่งขันทางอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้กับสังคมไทย และสร้างคุณค่าที่ดึงดูดให้กับหมู่บ้านม้งดอยปู่ ดังนั้นจะเป็นได้ว่าการศึกษเกี่ยวกับสัญญาณและคติสัญลักษณ์สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้นั่นเอง จึงเป็นที่มาของการศึกษาคตินิยมเชิงสัญลักษณ์บนผืนผ้าของชาวภูไท อำเภอสหพันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ในครั้งนี้

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาคตินิยมเชิงสัญลักษณ์บนผืนผ้าของชาวภูไท อำเภอสหพันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาข้อมูลภาคสนาม ได้มีการศึกษาไปกลุ่มสมาชิก กลุ่มทอผ้าศูนย์ดำรงธรรมประจำหมู่บ้านสิงห์สะอาด ตำบลห้วยซันต์ อำเภอห้วยซันต์ จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างจำนวน 5 คน ซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้านเกี่ยวกับการทอผ้าที่ทำมาหากินมากกว่า 10 ปี และทำการสนทนากลุ่ม (focus group discussions) ตามข้อคำถามในแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างจนได้ข้อมูลที่ต้องการและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในกลุ่มเกี่ยวกับคตินิยมเชิงสัญลักษณ์บนผืนผ้าทอที่ทางกลุ่มมีการผลิตและสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

สรุปผลการศึกษา

ผลจากการศึกษาข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง และการเปรียบเทียบจากเอกสารพบว่าจังหวัดกาฬสินธุ์นั้น มีกลุ่มชาวภูไท เป็นลักษณะของชาวภูไทดำ ซึ่งการแต่งกายของชาวภูไทไทย อาจมีส่วนสำคัญที่ทำให้มีการเรียกชาวชาติพันธุ์นี้ว่า ภูไทดำ บางครั้งเรียกว่า ไททรงดำ ตามลักษณะการแต่งกาย ส่วนประกอบของเครื่องแต่งกายนี้จะมี ความใกล้เคียงกับชนชาติพันธุ์ใกล้เคียง แต่มักใช้การย้อมสีครามเข้ม หรือสีดำนั่นเอง ปัจจุบันวิถีชีวิตของชาวภูไทในพื้นที่ดังกล่าวจะมีความเปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรมสมัยใหม่ เข้ามาแทนที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะเครื่องแต่งกาย แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการประกอบพิธีกรรม หรือพิธีการเกี่ยวกับประเพณีต่างๆ ก็สามารถเห็นการแต่งกายของชาวภูไทแบบดั้งเดิมได้นั่นเอง โดยการแต่งกายในชุดพื้นเมืองนี้ได้ถ่ายทอดมายังชาวภูไทใน ระยะเวลาโดยเฉพาะชาวภูไทไทย ที่เรียกว่า ภูไทดำ หรือไททรงดำในจังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งมี ลวดลายผ้าที่สื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ถ่ายทอดความรู้และค่านิยมจากรุ่นสู่รุ่น

การแต่งกายของชาวภูไทห้วยซันต์ จังหวัดกาฬสินธุ์ แบบดั้งเดิม ชายหญิง นิยม โปกหมด้วยผ้า เสื้อแขนยาวย้อมด้วยเปลือกไม้และลูกไม้ให้ออกสีเข้ม หรือสีดำ เสื้อเป็น ลักษณะเสื้อแขนยาวคอจีน บริเวณสาบเสื้อดำแต่งลวดลายผ้าขิด ผู้หญิงนิยมห่มผ้าเฉียง ส่วนผู้ชายมีผ้าคาดเอวให้ทะมัดทะเ่ง หญิงนุ่งผ้านุ่งตกแต่งลวดลาย ส่วนผู้ชายจะใส่ผ้า สะโพรง ชุดในลักษณะนี้มีลักษณะเป็นชุดที่เป็นทางการ หรือชุดพิธีสำคัญ

การแต่งกายของชาวภูไทยสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ แบบตามสมัย ผู้หญิงจะมีลักษณะคล้ายเดิม แต่ผ้าโพกผมจะเปลี่ยนเป็นผ้ามัดผมขนาดเล็กลง ส่วนผู้ชายจะเป็นเสื้อแขนสั้น และกางเกงขายาว การตกแต่งลวดลายบนเสื้อจะมีน้อยลง ชุดในลักษณะนี้เป็นคล้ายชุดลำลอง

ภาพที่ 1 ภาพเปรียบเทียบเครื่องแต่งกายของชาวภูไทยสหัสขันธ์ แบบดั้งเดิม และแบบสมัยนิยม

รายละเอียดการแต่งกายของชาวภูไท ในจังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้หญิง นิยมนุ่งผ้าซิ่นที่ทำจากผ้า ซึ่งลักษณะเด่นของผ้าซิ่นภูไท คือการทอลวดลาย เช่น การทอเป็นลายขนาดเล็ก ๆ นอกจากนี้ยังมีลายอื่น ๆ เช่น ลายหมีปลา หมีกระจิง หมีขอ หมีข้อ และมักทำเป็นลายคันหรือหมีลวด ต่อด้วยหัวซิ่นและตีนซิ่นที่มีทั้งเทคนิคการทำผ้าขิด และผ้าจก เรียกว่าผ้าซิ่นตีนขิด และผ้าซิ่นตีนจก นอกจากนี้ยังมีนำผ้าฝ้ายมาทำในเทคนิคของการมัดหมี่ โดยใช้เส้นด้ายสีขาวมัดย้อมด้วยครามเข้ม หรือมะเกลือให้สีค่อนข้างดำ และสีดำ ลักษณะเสื้อจะเป็นเสื้อแขนกระบอกยาว บริเวณคอเสื้อจะทำเป็นเสื้อคอตั้งเหมือนเสื้อคอจีน ติดกระดุมกะลา กระดุมเงินหรือเหรียญ เช่น เหรียญสตางค์ซึ่งนำมาเรียงเป็นแถว ในบางพื้นที่อาจตกแต่งสาบของเสื้อด้วยผ้าที่มีลวดลาย ส่วนฝ่ายชาย มีทั้งนุ่งกางเกงขาก๊วย หรือนุ่งโสร่งตาหมากรุก ใช้ฝ้ายย้อมครามเช่นเดียวกับฝ่ายหญิง คอเสื้อเป็นแบบคอจีน ตัวเสื้อผ่าอกตลอดตัว แขน

เสื้อทรงกระบอก จะเป็นแขนยาวหรือแขนสั้นก็ได้ มีผ้าคาดเอวและผ้าโพกศีรษะเช่นกัน สมัยโบราณผู้ชายมักสักแขนขาให้เกิดลวดลายด้วยหมึกสีแดง หรือสีดำ ซึ่งเป็นความเชื่อในลักษณะเป็นเครื่องราง และยังมีความเกี่ยวข้องกับการแสดงออกของชายชาติตรี

การวิเคราะห์คตินิยมเชิงสัญลักษณ์บนผืนผ้าของชาวภูไทห้วยซัน จังหวัดกาฬสินธุ์

การทอผ้าของชาวภูไทห้วยซัน จังหวัดกาฬสินธุ์ มีการทอด้วยหลากหลายเทคนิค เพื่อให้เกิดลวดลายที่สวยงาม ตามแบบฉบับของการทำผ้าแพรวา กรรมวิธีการทอผ้าแพรวาของชาวภูไท ลักษณะคล้ายกับการทอผ้าพื้นเมืองของหลาย ๆ จังหวัดของภาคอีสาน คือเริ่มตั้งแต่เลี้ยงตัวไหม สาวไหม และย้อมไหม เพื่อนำมาใช้ในการทอ แต่ผ้าแพรวาจะแตกต่างกับผ้าทอชนิดอื่น ๆ ที่ความประณีต ลวดลายและสีสันของผ้าทอ โดยมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าในรูปแบบของ ผ้าแซว คือผ้าที่รวบรวมลายเพื่อใช้เป็นแม่แบบในการประดิษฐ์ลายผ้าของแต่ละครอบครัว ผ้าแซวจะมีขนาด 30×30 เซนติเมตรและมีการทอลวดลายไว้เต็มผืนผ้า โดยทุกบ้านจะมีผ้าแซว ที่ใช้สำหรับการทอผ้าไหมแพรวา 1-2 ผืน เพื่อใช้ในกระบวนการขิดและกรรมวิธีการจกกระบวนการขิดจะใช้วิธีเก็บลายขิดบนผ้าพื้นเรียบโดยใช้ไม้เก็บขิด คัดเก็บขิดยกเลิกโดยต้องนับจำนวนเส้นไหมแล้วใช้ไม้ลายขิดสานเป็นลายเก็บไว้ ในการทอเก็บลายจะแบ่งเป็นช่วง แต่ละช่วงเก็บลายไม่เหมือนกัน ส่วนที่อยู่ตรงปลายต่อกับผ้าเรียบเป็นการเก็บขิดดอกเล็ก ส่วนต่อไปเป็นการเก็บขิดดอกใหญ่ เรียกว่า “ดอกลายผ้า” ใช้ไม้ในการเก็บลายต่างกัน ส่วนกรรมวิธีการจกคือ การยกเส้นด้ายยืนแล้วสอดเส้นไหมสีซึ่งเป็นเส้นพุ่งพิเศษเข้าไปในผืนผ้า ทำให้เกิดลวดลายผ้าที่ต้องการนั้น การทอแพรวาแบบภูไทเท่านั้นจะไม่ใช้อุปกรณ์อื่นช่วย ไม่ว่าจะเป็นเข็ม ไม้ หรือชนเม่น แต่จะใช้นิ้วก้อยจากเกาะเกี่ยว และสอดเส้นไหมสีซึ่งเป็นเส้นพุ่งพิเศษแล้วผูกเก็บปมเส้นด้ายด้านบนเพื่อให้เกิดลวดลาย โดยใช้การเกาะลายด้วยนิ้วก้อยตลอดจากริมผ้าข้างหนึ่งไปยังอีกข้างหนึ่งตลอดทั้งแถว เขาไม้หนึ่งจะเกาะสองครั้งเพื่อให้ลวดลายมีความสวยงาม โดยลวดลายจะอยู่ด้านล่างของผืนผ้าในขณะทอ

ลวดลายของผ้าทอจะประกอบด้วยตัวลายทั้งหมด 3 ส่วน ดังนี้

1. ลายหลัก คือลายที่มีขนาดใหญ่อยู่ในแนวนอน กว้างประมาณแถวละ 8-12 เซนติเมตร ผ้าแพรวาผืนหนึ่งจะมีลาย หลักประมาณ 13 แถว ได้แก่ ลายนาคสีเขน ลานพันธุ์มหา ลายดอกสา ฯลฯ ส่วนประกอบสำคัญของลายหลัก คือ ลายนอก ลายใน และลายเครือ

2. ลายคั่น หรือลายแถบ คือลายที่มีขนาดเล็กอยู่ในแนวขวางผืนผ้า ความกว้างของลายประมาณ 4-6 เซนติเมตร ทำหน้าที่เป็นตัวแบ่งลายใหญ่ออกเป็นช่วง ๆ สลับกันไป เช่น ลายตาไก่ ลายงูลอย ลายขาเข ฯลฯ

3. ลายช่อปลายเชิง หรือลายเชิงผ้า คือลายที่ปรากฏอยู่ตรงช่วงปลายของผ้าทั้งสองข้าง ทอดติดกับลายคั่นทำหน้าที่เป็นตัวเริ่มและตัวจบของลายผ้า มีความกว้างประมาณ 4-10 เซนติเมตร เช่น ลายช่อชั้นหมาก ลายดอกบัวน้อย ลายใบนุ่นน้อย ฯลฯ

ภาพที่ 2 แสดงการพิจารณาลวดลายและลักษณะการเรียก

การทอผ้าแต่ละเทคนิค สามารถสร้างลวดลายต่างๆได้อย่างสวยงาม และให้สีสันที่โดดเด่นสะดุดตาได้ แต่การสร้างลวดลายยังคงเป็นลักษณะที่บ่มเพาะมาจากคติความเชื่อของบรรพบุรุษ ผสมผสานกับความคิดเชื่อมโยงแนวคิดสมัยใหม่ โดยสามารถจำแนกลักษณะลวดลายได้ 4 ลักษณะ ดังนี้

1. ลายเกี่ยวกับบรรพบุรุษอันเป็นมงคล
2. ลวดลายเกี่ยวกับข้าวของเครื่องใช้อันเป็นมงคล
3. ลวดลายเกี่ยวกับดวงดาวอันเป็นมงคล
4. ลวดลายเกี่ยวกับสัตว์อันเป็นมงคล

ความหมายคตินิยมเชิงสัญลักษณ์ของลวดลายต่างๆมีดังต่อไปนี้

1. คติความเชื่อเกี่ยวกับลวดลายบรรพบุรุษอันเป็นมงคล การนำความหมายของดอกไม้ หรือพืชพันธุ์พฤกษา จะหมายถึง ความรัก ความสดชื่น ความเจริญรุ่งเรือง การนำไปสักการบูชา

ลายดอกแก้ว

ลายบุญใหญ่

ลายใบปุนน้อย

ภาพที่ 3 แสดงลักษณะลวดลายประเภทพีชพันธุ์พฤษภา

2. คติความเชื่อเกี่ยวกับลวดลายเกี่ยวกับข้าวของเครื่องใช้อันเป็นมงคล ลายขอและลายขอก่ายมีลักษณะที่เกี่ยวโยงกัน ต่อเนื่องกันคล้ายลูกโซ่ เป็นแบบลายที่ไม่รู้จบ มีความหมายเป็นอมตะ ความเจริญรุ่งเรืองอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เป็นสิริมงคลแก่ผู้สวมใส่

ลายเชิงเทียน

ลายขอ

ลายขอใหญ่

ลายเขี้ยวเลื่อย

ลายกระทง

ภาพที่ 4 แสดงลักษณะลวดลายเกี่ยวกับข้าวของเครื่องใช้อันเป็นมงคล

3. ลวดลายเกี่ยวกับดวงดาวอันเป็นมงคล ความเชื่อจากลวดลายประเภทท้องฟ้า แสงสว่างแห่งดวงดาวบนฟากฟ้า จะนำความเจริญ ความมีอำนาจ ความก้าวหน้า และความเฉลียวฉลาดมาสู่ผู้พบเห็นได้

ภาพที่ 5 ลวดลายเกี่ยวกับดวงดาวอันเป็นมงคล

4. ลวดลายเกี่ยวกับสัตว์อันเป็นมงคล ความเชื่อจากลวดลายประเภทสัตว์ การสื่อความหมายเกี่ยวกับสัตว์ ลายสัตว์เลื้อยคลาน สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ และลายที่เกี่ยวข้องกับแมลง จะมีความหมายถึงน้ำ ความชุ่มชื้น ความอุดมสมบูรณ์ จะใช้สำหรับงานมงคล ผู้สวมใส่จะมีความรู้สึกน่านับถือ น่าเคารพบูชา มีความศักดิ์สิทธิ์

ภาพที่ 6 ลวดลายเกี่ยวกับสัตว์อันเป็นมงคล

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลลวดลายต่างๆที่มีการทำขึ้น มีความเกี่ยวเนื่องกับคตินิยมเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งถ่ายทอดเป็นลวดลายบนผืนผ้า สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

1. ลวดลายที่มาจากการถ่ายทอดโดยบรรพบุรุษ เป็นลวดลายที่มีลักษณะสะท้อนถึงถิ่นที่อยู่ เพราะมนุษย์มักนำสิ่งรอบตัวมาดัดแปลงให้เป็นข้าวของเครื่องใช้ ดังนั้น

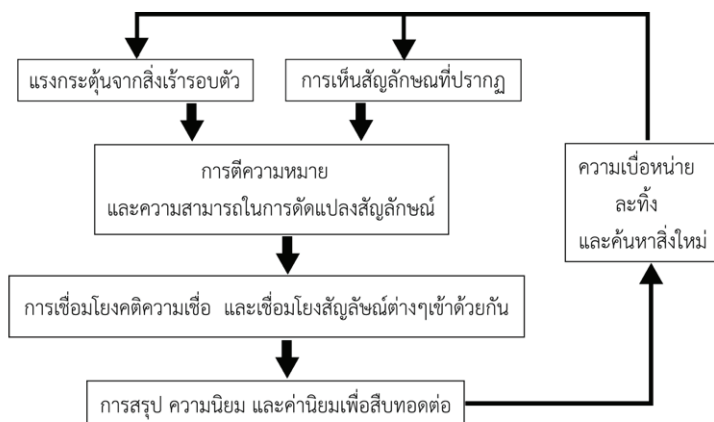
ลวดลายและสัญลักษณ์ใดที่เป็นการสะท้อนถึงความเป็นท้องถิ่น หรือถิ่นที่อยู่ได้ดี ก็ย่อมเป็นสิ่งที่มีความหมายอย่างยาวนาน โดยมีสัญลักษณ์และลวดลายที่สะท้อนถึงถิ่นที่อยู่ได้ดังตารางจำแนกลายสัญลักษณ์บนผืนผ้าดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงการจำแนกลวดลายสัญลักษณ์โบราณและลวดลายที่พัฒนาขึ้นใหม่ด้วยรูปลักษณ์และชื่อ

ลวดลายโบราณที่เกิดจากสิ่งรอบตัว	ลวดลายที่พัฒนาขึ้นใหม่ตามสิ่งใหม่และการค้นพบใหม่
ลายดอกแก้ว เกิดจากดอกไม้ประจำถิ่น ลายบุญใหญ่ เกิดจากดอกไม้ประจำถิ่น ลายใบปุ่นน้อย เกิดจากดอกไม้ประจำถิ่น ลายขอ เกิดจากลายเรขาคณิตพื้นฐาน ลายขอใหญ่ เกิดจากลายเรขาคณิตพื้นฐาน ลายเขี้ยวเลื้อย เกิดจากลายเรขาคณิตพื้นฐาน ลายดาวน้อย เกิดจากการผสมผสานจินตนาการและธรรมชาติ ลายดาวกระจาย เกิดจากการผสมผสานจินตนาการและธรรมชาติ ลายดาว เกิดจากการผสมผสานจินตนาการและธรรมชาติ ลายตาบั้ง เกิดจากสัตว์พื้นถิ่น	ลายเชิงเทียน เกิดจากรูปทรงเรขาคณิตและพัฒนาให้เหมือนกับเชิงเทียนแบบตะวันตก ลายกระทง เกิดจากรูปทรงเรขาคณิต แต่มีลักษณะผูกลายสัญลักษณ์ให้สื่อถึงกระทงที่ใช้ในการลอยน้ำในประเพณีลอยกระทง ลายหางปลาหวา เกิดจากรูปเรขาคณิต แต่มีลักษณะเหมือนหางปลาหวา ลายไดโนเสาร์ เกิดจากรูปทรงไดโนเสาร์จากการค้นพบทางโบราณคดี

จากตาราง จะเห็นได้ว่าลวดลายต่าง ๆ ที่ถูกกำหนดขึ้นมาตามความเชื่อของกลุ่มของชาวไท อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ผสมผสานกับสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้น โดยสามารถอธิบายด้วยทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic interactionism) ได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ แนวคิดปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ สามารถพิจารณาระดับสังคมในระดับจุลภาค มีความสนใจในการใช้เรื่องราวของชีวิตประจำวันกับการที่มนุษย์ตอบโต้ หรือแสดงออกซึ่งกันและกัน อันเป็นปกติ คือการแสดงออกด้วยวาจา

ท่าทาง สัญลักษณ์ที่สื่อด้วยวิธีใดๆที่สะท้อนผ่านความสัมพันธ์ในเชิงคตินิยมด้วยความสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ จนเกิดเป็นค่านิยมสืบทอดกันมานั่นเอง (สุภาวศ์ จันทวานิช, 2559) ดังแผนภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ 7 แผนภาพกระบวนการเกิดคตินิยมเชิงสัญลักษณ์บนลายผ้าของชาวภูไท อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

อภิปรายผล

จากการศึกษาคตินิยมเชิงสัญลักษณ์บนผืนผ้าของชาวภูไท อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า กรรมวิธีการสร้างลวดลายสัญลักษณ์บนผืนผ้า อาจจำกัดด้วยเทคนิค และวิธีการทอผ้า จึงทำให้เกิดลวดลายในลักษณะของรูปร่างเรขาคณิตเป็นส่วนใหญ่ และนำมาเรียงต่อกันเป็นรูปแบบต่าง ๆ หากรูปแบบใดที่เกิดความสวยงามก็จะมีการทำเลียนแบบกันจนกลายเป็นค่านิยม และคติความเชื่อในลวดลายนั้น ๆ ก็จะถูกเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน โดยกลไกของสังคมและความนิยม และมีการสืบทอดกันจากรุ่นสู่รุ่นต่อเนื่องกันมา เช่นเดียวกับ วิลาสินี ขำพรหมราช ที่กล่าวว่า คติสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับความเชื่อ ส่วนใหญ่เป็นความเชื่อที่มีต่อธรรมชาติ เช่น ลวดลายดอกไม้ ลวดลายยอดไม้เลื้อย การแสดงออกทางตัวตน เช่น ลวดลายเส้นตรง เส้นเฉียง วงกลม สามเหลี่ยม สีเหลี่ยม ดำนาบ เช่น เรื่องเล่าว่าชนเผ่า และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ลวดลายงู หรือนาคที่รับอิทธิพลความเชื่อ คติสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับ

ประเพณี ส่วนใหญ่มีความผูกพันกับประเพณี จึงมักจะสร้างสัญลักษณ์ขึ้นมาเพื่อตกแต่งประดับประดาสิ่งต่าง ๆ ในประเพณีดังกล่าว และมักจะสื่อหรือมีความหมายในด้านดี เช่น ลวดลายดอกไม้ การเริ่มต้นสิ่งใหม่ ความเจริญ เช่น ลวดลายยอดไม้เลื้อย ความสนุกสนาน เช่น ลวดลายไห เป็นต้น (วิลาสินี ขำพรหมราช, 2564) ลวดลายและสัญลักษณ์สามารถพัฒนาได้ โดยการผนวกรวมกับสิ่งใหม่ หรือค่านิยมใหม่ที่เกิดขึ้นได้ อาจเกิดจากแรงผลักดันจากภายนอกสังคม โดยปัจจุบันผู้ซื้อผ้าลวดลายต่าง ๆ มีผลกระทบในการสร้างสรรค์และสื่อสารในเชิงสัญลักษณ์เหล่านี้ ซึ่งสอดคล้องกับ จักรพันธ์ สุระประเสริฐ ที่กล่าวว่า แนวทางการพัฒนาด้านการออกแบบจะช่วยให้ชุมชนทอผ้าสามารถผลิตสินค้าผ้าทอได้ตรงตามความต้องการของลูกค้า (จักรพันธ์ สุระประเสริฐ, 2558) และอาจนำสัญลักษณ์ตัวแทนต่าง ๆ ทั้งแบบเก่าและแบบใหม่มาผสมผสาน และให้ความหมายในทางที่เป็นมงคลทดแทนเข้าไปจากแบบเดิม เพื่อให้เกิดลวดลายที่วิจิตรในการผลิตผ้าทอพื้นเมืองให้เป็นแบบฉบับของตนเอง เช่นเดียวกับ อติกานต์ สุทธิวงษ์ และ ศุภรัก สุวรรณวัจน์ ได้กล่าวว่า การทอผ้าพื้นเมืองให้เกิดลวดลายประดิษฐ์ต่าง ๆ เป็นศาสตร์และศิลป์แห่งภูมิปัญญาที่สะท้อนและเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต ความเชื่อ พิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากบรรพชน การทอผ้าที่คงเอกลักษณ์เฉพาะตนไว้ได้ จะเป็นรูปแบบลวดลายที่มีความสำคัญ แสดงถึงความประณีตบรรจงในด้านสุนทรียะของผู้สร้างสรรค์ผลงาน ซึ่งถือเป็นความอุดมไปด้วยมูลค่าแห่งภูมิปัญญาในท้องถิ่นนั้น ๆ (อติกานต์ สุทธิวงษ์ และ ศุภรัก สุวรรณวัจน์: 2559) นอกจากนี้รูปแบบคติเชิงสัญลักษณ์ยังมีความจำเป็นในการสร้างงานออกแบบในด้านวัฒนธรรมอีกด้วย ดังเช่น การใช้กรอบแนวคิดทางการออกแบบเครื่องประดับเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย มีลักษณะเป็นแนวทางและทิศทางในการออกแบบ ดังนั้นนักออกแบบควรศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับข้อมูลรูปสัญลักษณ์หรือความหมายของสัญลักษณ์ที่ปรากฏ อีกทั้งต้องศึกษารูปแบบศิลปะในแต่ละยุคเพื่อให้งานออกแบบสมบูรณ์ยิ่งขึ้น (สุภารีย์ เก้าววงศ์ษา, 2555) และท้ายที่สุดนั้นคติความเชื่อต่างๆที่ถ่ายทอดจนเกิดเป็นสัญลักษณ์ต่างๆย่อมเป็นที่ยอมรับ และหล่อหลอมจนเกิดเป็นอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น สอดคล้องกับ (นงนภัส ศรีสงคราม, 2547) ได้กล่าวว่า การสื่อสารทางวัฒนธรรมด้านอัตลักษณ์ ได้กลายเป็นเครื่องมือชิ้นหนึ่งในการถ่ายทอดเรื่องราวความเป็นมาของชุมชน ด้วยการมีหน้าที่หรือบทบาทเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ด้านสังคม วัฒนธรรม ให้แก่คนในชุมชน ทั้งยังเป็นการหล่อหลอมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชน นอกจากนี้การสื่อสารนี้

ยังเป็นสื่อในการชักจูง จูงใจ ให้กลุ่มบุคคลในชนชั้นต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมและร่วมกิจกรรม การร่วมมือของคนในชุมชนมีทั้งคุณค่าและความสำคัญอย่างยิ่งในวิถีชีวิตของกลุ่มชนเหล่านั้นในการดำรงรักษาอัตลักษณ์บรรพบุรุษที่สร้างไว้ให้อยู่ตลอดไป จึงกล่าวได้ว่า เป็นการช่วยสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงให้กับชุมชนอีกรูปแบบหนึ่ง ดังนั้น คตินิยมเชิงสัญลักษณ์บนผืนผ้าของชาวภูไทย อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ย่อมสะท้อนถึงมุมมอง การแปลความหมายเชิงสัญลักษณ์ สู่ค่านิยมของสังคม เพื่อส่งต่อเป็นมรดกแก่คนรุ่นหลังต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- จักรพันธ์ สุระประเสริฐ. (2558). แนวทางในการพัฒนาศักยภาพการออกแบบ เครื่องแต่งกายสตรีจากผ้าฝ้าย: กรณีศึกษาชุมชนทอผ้าฝ้ายไทยลื้อ บ้านเหี้ย อำเภอบัว จังหวัดน่าน. มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์
- ณัฐนา นวลยัง. (2557). เครื่องแต่งกายที่เป็นสื่อสัญลักษณ์ในงานทัศนศิลป์ไทยตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2544-2557. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- นนท์ สิริสงคราม. (2547). การสื่อสารทางวัฒนธรรมด้านอัตลักษณ์และสัญลักษณ์ของชาวไทยโซ่ง. ฐานข้อมูลวิทยานิพนธ์อิเล็กทรอนิกส์ (มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์).
- ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์. (2525). มานุษยวิทยากับการศึกษาคิชาชาวบ้าน. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- เลิศฤทธิ์ ใหม่ประเทศ. (2552). การวิเคราะห์สัญลักษณ์ของหมู่บ้านม้งดอยปู่เพื่อการออกแบบเว็บไซต์ส่งเสริมการท่องเที่ยว. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วัชรภรณ์ จันทนกุล. (2561). มรดกทางภูมิปัญญา: อัตลักษณ์ร่วมทางสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนภาคพื้นไทย ลาว และกัมพูชา. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.
- วิลาสินี ขำพรหมราช. (2564). การออกแบบของที่ระลึกจากรูปแบบและคติสัญลักษณ์งานศิลปกรรมชนเผ่าแขวงเซกอง. ขอนแก่น: วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

- สุภารีย์ เถาว์วงศ์ษา. (2555). **กรอบแนวคิดทางการออกแบบเครื่องประดับเชิง
อนุรักษ์วัฒนธรรมผ่านการศึกษาความหมายด้วยรูปสัญลักษณ์และความหมาย
สัญลักษณ์**. กรุงเทพมหานคร: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยี
พระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- อดิگانต์ สุทธิวงศ์ และ ศุภรัก สุวรรณวัจน์ (2559). **การออกแบบลายพิมพ์ผ้าตีนจก
สำหรับสร้างสรรค์แฟชั่นร่วมสมัย จากภูมิปัญญาไทยพวน จังหวัดสุโขทัย.
วารสารวิชาการ AJNU ศิลปะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยนเรศวร.
7(2) กรกฎาคม - ธันวาคม 2559.**